

INFORMÁLIS HELYI KÖZÖSSÉGEK A VIDÉKI MAGYARORSZÁGON

RAGADICS TAMÁS¹

DOI: <https://doi.org/10.53585/OnkSzem.2025.3.52-71>

Absztrakt

A tanulmány célja a magyarországi vidéki társadalmakra jellemző informális közösségi formációk jellemzőinek bemutatása. Az elmúlt évtizedekben lezajlott gazdasági-társadalmi változások és migrációs trendek hatására átalakult a várostérségektől távolabb fekvő, rurális terek társadalomszerkezete, ennek megfelelően megváltoztak a lokális közösségek szerveződésének feltételei. Jelen írás ezt a folyamatot vizsgálja egy rövid, fogalmi áttekintést követően, kiemelve a vidéki közösségképződést meghatározó, fontosabb tényezőket a témával foglalkozó, adekvát magyar szakirodalom alapján. A vidéki térségek egyik meghatározó jellemzője az egyre határozottabb polarizáció: a magasabb státuszú beköltözők által előnyben részesített terek elkülönülnek a leszakadó, hátrányos helyzetű térségektől.

Az írás második része ennek megfelelően mutat be – a teljesség igénye nélkül, az eltéréseket szemlélítve – közösségi formációkat, a helyi társadalomra jellemző informális együttműködési formákat baranyai kistelepüléseken gyűjtött adatok alapján, megkülönböztetve a Geresdi-dombság pozitív migrációs trendekkel jellemezhető falvait a marginalizálódó ormánsági kistelepülésektől. Az elmúlt években a falvak kulcsszereplőivel végzett interjúk vizsgálatok megvilágítják a helyi társadalom helyzetét, illetve a közösségi élet jellegzetességeit.

A felvonultatott példák és esetek tanulságai alapján elmondható: hasonló gazdaságföldrajzi feltételek mellett sok esetben a helyi társadalom összetétele és szervezettsége határozza meg egy kistelepülés fejlődésének irányát, a rezidens népesség életminőségét. Az eltérő helyi igények és problémák különböző típusú társadalmi képleteket, közösségi formációkat eredményeznek. A hagyományos típusú falusi együttműködések eltűnése mellett megfigyelhető a városi népesség vidék-képzeteinek hatása a vidéki társadalom együttműködéseiben, illetve új célokkal gazdagodnak a tradicionális közösségek jellegzetességeit mutató kooperációs formák. A magyarországi informális kezdeményezések mögött gyakran a településen formális pozíciót betöltő kulcsszereplők állnak. A formális szervezetek abban az esetben lehetnek hatékonyak, ha aktív informális hálózatokra épülnek.

Kulcsszavak: baranyai kistelepülések, helyi társadalom, informális közösségek, társadalmi változás, vidéki Magyarország

¹ Ragadics Tamás szociológus, egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Szociológia Tanszék.

Informal local communities in rural Hungary

Tamás Ragadics

Abstract

The objective of this study is to analyse the main characteristics of informal community formations that are typical in rural societies in Hungary. The social structure of rural areas located away from urban centres has changed enormously in recent decades due to new economic and social conditions as well as migration trends, leading to new conditions for the organisation of local communities.

Following a concise conceptual overview, this study examines this process and highlights the most significant factors determining rural community formation based on relevant Hungarian literature. This literature review suggests that a prominent feature of rural regions is the current increasing polarisation: the separation of areas favoured by higher-status newcomers from generally disadvantaged regions.

The second part of the study – with limitations – illustrates the differences in community formations and informal forms of cooperation in the local society using data collected in small settlements in Baranya County, distinguishing between the villages of the Geresdi Hills, which are characterised by positive migration trends, and the marginalised small settlements of the Ormánság region. In addition, recent interviews conducted with key figures in the villages have provided valuable insights into the situation of the local society and the characteristics of community life.

From these examples, it can be concluded that under similar economic and geographical conditions, the composition and organisation of the local community often determines the direction of development of a small settlement and the quality of life of its inhabitants. Different local needs and problems result in different types of social patterns and community formations. In addition to the disappearance of traditional forms of community cooperation, the influence of urban ideas and perceptions on the countryside can be observed in rural societies, and collaborative forms exhibit the characteristics of traditional communities, enriched with new goals. Informal initiatives in Hungary are often driven by key players holding official positions in the community, while formal organisations can be effective if they are built on active informal networks.

Keywords: small settlements in Baranya county, informal community, local society, social transformation, rural Hungary

BEVEZETÉS

A hagyományos közösségek megszűnésének és átalakulásának vizsgálata a szociológia tudományának egyik kulcsfontosságú, klasszikus területe. A társadalmi változás megragadásában alapvető az a fordulat, ahogyan a hagyományokon alapuló, szolidáris együttélés, a családi, rokonsági és szomszédsági kötelékek által rögzített és a vallási normák által szabályozott rendszer az iparosodás és urbanizáció következtében átadja a helyét a formalizált, szekularizált, atomizált, piaci szempontok és egyéni érdekek által vezérelt

tömegtársadalomnak (Redfield 1947; Tönnies 1983; Warren 1956; Wirth 1973). A tudomány és technika fejlődésével, a gazdaság szerkezetváltozásával csökken a helyhez kötöttség, a lokalitás szerepe. A települési tér – amely korábban az egyik legfontosabb közösség-szervező tényezőt jelentette – veszített integrációs erejéből, s mára csak egy az esetleges együttműködést generáló elemek közül

A mobilitás erősödése, a telekommunikációs eszközök elterjedése, az életutak pluralizálódása következtében a vidéken élő népességre jellemző társadalmi kötelékek is átalakultak. A falusi emberek – baráti és rokoni viszonyaik, széthúzó érdekkapcsolataik, térhasználatuk révén – nagyobb arányban kötődnek az adott településen kívüli társadalmi-közösségi formációkhoz, mint a falun belüli csoportokhoz (Juhász 2006). A modern polgári társadalomban a falusi közösség egyfajta modern érdekközösséggé vált. Önkéntes módon és választható aktivitással kapcsolódhatnak hozzá azok, aki felismerik, hogy érdekük a települési tér formálása, alakítása, fejlesztése és megóvása, a helyi szolgáltatások és az életminőség szintjének emelése (Ragadics 2020; 2021).

A fenti változások ellenére a köztudatban nem halványult el a vidéki élettér és a hagyományos, stabil, együttműködő közösségek összekapcsolódása az európai országokban (Csurgó 2014). A globalizációs trendek következménye a nagyobb gazdasági központoktól távol fekvő vidéki térségek társadalmi eróziója és kiszolgáltatottságának fokozódása. Más részről e változások okozzák a lokalitás új típusú megerősödését, a helyi közösségek hálózatosodását, új típusú kapcsolatok kialakítását is (Castells 2005). Arjun Appandurai (2001) alapján a lokalitás a társadalom szerveződésének fontos tényezője marad. Az úgynevezett *szomszédságok* reálisan megragadható, együttműködésre és társadalmi reprodukcióra képes közösségekként működhetnek a modern világban is. A vidéki tér hagyományos társadalomszervező szerepe sem tűnik el teljesen. A falusi közösségi élet egyik lényeges jellegzetessége ugyanis a települési térben való eligazodással kapcsolatos informális tudásból fakad. A kistelepülésen élő emberek a helyi interakciók rendszeres résztvevőiként ismerik a lokális szempontból fontos helyi aktorokat, csoportokat és intézményeket – azok múltját és viszonyait. Kovács Éva (2012:37) megfogalmazásában a falusi közösséget „társadalmi, politikai, gazdasági és ideológiai kommunikációs hálózatként érdemes felfognunk, amely (...) a helyi normákhoz és formszerkezethez való igazodásra ösztönzi tagjait.”

A helyi közösség erejének és vitalitásának fontos fokmérője, az adott településen tapasztalható életminőség kiemelt indikátora a lokalitás szintjén megvalósuló informális önkéntesség mértéke és hatékonysága. Az informális önkéntesség olyan, egyének és csoportok között megvalósuló, a családon és háztartáson kívül végzett támogató tevékenység, vagy fizetetlen munka, amely szervezetek közreműködése és közvetítése nélkül megy végbe (World's Volunteerism Report 2022). Közösségi célok megvalósítása, mások boldogulása érdekében időt és energiát áldozni olyan, tudatos állampolgárok tudnak, akik – túllépve a mindennapok kihívásain – képesek hosszabb távon tervezni, s mások helyzetébe beleilleszkedve a szolidaritás útján járni (Hendriks et al. 2023). A civil társadalom kultúrájának megerősödése támogatja az ilyen típusú hozzáállást és tevékenységet. Az autoriter rendszerek esetében visszaszorulnak e készségek, meggyengülnek és megtörnek a felelős felnőtt személyiség kialakulását elősegítő folyamatok. A mások felé való nyitás képessége – a szociális tanulás elvével összefüggésben – szorosan összekapcsolódik szocializációs tényezőkkel is. Támogatást nyújtani a környezetünkben élőknek és együttműködni a hasonló érdekekkel rendelkező ismerősökkel mintakövetést is jelent. E folyamatban nem csak a szülők példája és a gyermekkori nevelés jelent mintát, fontos szerepe van a felnőttkori szocializációnak is (Ramaekers et al. 2022).

A magyar társadalom esetében számos olyan tényező fejti ki hatását, amelyek visszavetik a közösségfejlődést és az összefogás kultúrájának elterjedését. Ezek közül Hankiss Elemér 1970-es évek végén írt tanulmányában a túlzott központosítást, a felemás modernizációt és a felelősség nélküli individualizációt emelte ki. Vizsgálatai alapján a magyar társadalomban átöröklődő normák sokkal inkább rombolják, mintsem építik a közösségeket (Hankiss 1983). Jelen írás célja, hogy – a teljesség igénye nélkül, a kapcsolódó szakirodalom alapján – áttekintse a magyarországi vidéki közösségekre hatást gyakorló fontosabb tényezőket és változásokat az elmúlt néhány évtized vonatkozásában. A kistelepülések informális közösségeinek jellemzőit baranyai falvakban gyűjtött empirikus adatok, helyi példák alapján tárgyaljuk. E tanulmányban a magyarországi vidéki települések informális helyi közösségei alatt azokat a nem formalizált, törvényileg nem rögzített együttműködések és társadalmi formációkat értjük, amelyeket a települési tér generál, illetve amelyeknek az adott település biztosítja a kereteit.

ÁTALAKULÓ TÁRSADALOM A VIDÉKI MAGYARORSZÁGON

A vidéki Magyarország esetében – ahogy országosan is – jelentős a paternalista gyakorlatok hatása, alacsony szintű az alulról jövő kezdeményező- és szervezőkészség. Az emberek körében erős az individualizáció, alacsony a bizalom szintje, s bár a társadalom tagjai alapvetően érzékenyek a korrupcióra, a társadalmi-gazdasági működés alapvető részeként tekintenek rá (Tóth 2017).

A falvakkal, vidéki térségekkel kapcsolatos képzettársítások nagyfokú heterogenitást mutatnak. A fejlesztésre szoruló, leszakadó, elmaradott területek képe mellett markánsan jelenik meg a hagyományokat ápoló, a természettel összhangban élő, mezőgazdasággal foglalkozó, egyszerű emberekből álló közösség idilli víziója is (Kovách 2022:7-13). Ez utóbbi perspektíva különösen jellemző a városi középosztály által konstruált, a turizmus által is erősített, élmény-centrikus vidék-képzetek esetében. A nagyvárosi népesség vidékre költözésének egyik fontos motivációját jelenti a nyugalmat és biztonságot nyújtó megtartó közösségek ideája (Csurgó 2013). A média által közvetített imázs-elemek a falvakban élők önképét, vidék-képét is befolyásolják, sőt meghatározzák (Csurgó 2007). Ebben az önértelmezési folyamatban szerepet kapnak a pozitív és a negatív elemek is, így a magyarországi vidék az ott élők tudatában is egyszerre lesz a tradíciókat őrző, összetartó, szorgalmas és becsületes emberek világa, valamint kiüresedő, funkciótlanná váló, a városi szolgáltatások hiányával jellemezhető tér.

Miközben a közbeszédben kikristályosodnak és markánsabbá válnak a vidéket, mint diszkurzív elméleti konstrukciót jellemző, azt az urbánus terektől elválasztó imázs-elemek és reprezentációk (Csurgó et al. 2022; Csurgó 2024.), a valóságban egyre kevésbé ragadhatók meg a falu és város társadalmi helyzetét jellemző egyértelmű különbségek. Kovách Imre és kutatótársai vizsgálatai alapján (Horzsa et al. 2024) nincs lényegi különbség vidéki és városi társadalom szerveződése között sem gazdasági, sem migrációs, sem integrációs szempontból, sem pedig a kulturális fogyasztás dimenziójában. A megfigyelhető eltérések tehát legalább annyira észlelhetők az egyes urbánus terek egymás közötti viszonylatában, mint a város és a vidék különbözőségeiben.

A fenti megállapítások nem zárják ki azt, hogy igenis léteznek a településméretből és az adott térség gazdasági és társadalmi viszonyaiból fakadó, öröklött, valamint szerzett előnyök és hátrányok, amelyek halmozódtak és összekapcsolódtak az elmúlt időszak fejleményeinek

hatására. Magyarország esetében pl. a térbeli-társadalmi kirekesztődés – a nyugati államokkal ellentétben – nem elsősorban nagyvárosi jelenség, sokkal inkább köthető a marginalizálódott falvakhoz, illetve a kis- és középvárosok növekvő köréhez (Koós 2020). A területi jellemzők tehát kiemelt jelentőségűek a vidéki települések gazdasági-társadalmi helyzete és közösségi élete szempontjából is. A rendszerváltozást követően kialakult, a magyarországi falvakat jellemző nagyfokú heterogenitás² egyrészt rögzült, másrészt viszont fokozódott a polarizáció is: a területi sajátosságoknak megfelelően tovább erősödött a fejlettebb régiók és üdülőtérsek előnye, miközben összekapcsolódtak és kiterjedtebbé váltak a vidéki válságzónák; a településrendszeren belül egyre alacsonyabb az „átlagos” falvak aránya (Kovács 2022).

A jelzett átalakulási folyamatot, a városi és vidéki társadalom egységesülését elsősorban az elmúlt bő fél évszázad migrációs trendjei határozzák meg. A szocialista időszak felemás urbanizációja (Konrád – Szelényi 1971), és a rurális térségeket hátrányosan érintő, központosított fejlesztéspolitika (Horváth 2022) erősítette a vidék leértékelődését és az elvándorlást, ugyanakkor a központok felé áramló falusi tömegek magukkal hozott értékeikkel és normáikkal egyben ruralizálták is a városi tereket (Horzsa et al 2024:103). A rendszerváltozást követően egyrészt folytatódott a vidéki terek kiüresedése, másrészt új trendek is érvényesültek: az elmúlt 10 évben már többen költöztek kisebb városokba és falvakba, mint a nagyobb urbánus központokba (Horzsa et al. 2024:129).

VIDÉKI KÖZÖSSÉGEK MAGYARORSZÁGON

A vidéki közösségek a fent jelzett trendek következményeként alakultak át az elmúlt évtizedek során. Visszaszorultak, de nem tűntek el teljesen a hagyományos típusú közösség-formációk. E közösségek elsősorban a paraszti munkához kapcsolódtak, ezért leépülésük is összekapcsolódik a parasztság társadalmi rétegének megszűnésével. A rokonsági és szomszédsági kölcsönös segítések és teljesítések a megélhetéshez szükséges javak előállítását, az élet egyszerű újratermelését célozták olyan feladatok közös végrehajtásával, amelyek a kétkézi munkára alapozott családi gazdaságok számára túl nehezek, vagy túl sürgősek voltak

² Kovács Katalin 2005-ös falutipológiájában megkülönböztette a városközei, szuburbanizáció és dezurbanizáció által érintett településeket, az országos trendeket követő ún. „átlagos” falvakat, valamint az előregedő, gettósodó és hasadt társadalmú kistelepüléseket és a szociális vándorlás célterületeit (Kovács 2005).

(Ragadics 2019). Meggyengülésük oka összefügg a fiatalok elvándorlásával és a magyar társadalom paraszttalanításával, amely előbb az egyéni gazdálkodás szocialista felszámolásával (Kovács 2010), majd a háztáji árutermelés visszaszorulásával kapcsolható össze (Kovács 2012). A rendszerváltozás után tapasztalható birtokkoncentráció és népességcsere hatására a vidék és a mezőgazdasági termelés elválik egymástól. Ma már a falusi népesség kevesebb mint 10%-a él mezőgazdaságból (Kovács 2022), s egyre kevesebben végeznek olyan tevékenységet a falvakban, amelyhez rendszeresen szükség van együttműködésre, összefogásra. Elmarad a közös betakarítás, a nagy szüret, a disznóvágás. A vidéki népesség jelentős része inaktív: a falvakban élők nagy hányada él segélyekből és nyugdíjból. A közösen végzett munka – a falusi élet eme kulcsfontosságú eleme – egyre kisebb szerepet tölt be a kistelepüléseken.

A tudományos diskurzusban és a közbeszédben továbbra is tartja magát az az elképzelés, hogy az elidegenedés terepeként ismert várossal szemben a falvakban magasabb a személyközi bizalom szintje, az emberek számíthatnak egymásra, s erősebbek a közösségek (Csurgó – Megyesi 2016). Egy országos reprezentatív vizsgálat (Csurgó – Megyesi 2016) a településtípusok közötti eltéréseket vizsgálta a családi, rokonsági, közösségi kötelékek fontossága és a társadalmi tőke (mobilizálható kapcsolatok) mérésének tükrében. Arra a következtetésre jutottak, hogy nincsenek lényegi különbségek sem a közösségek fontossága, sem pedig a kapcsolatokkal való ellátottság szempontjából. A társadalmi tőke egyes komponensei kapcsán arra jutottak, hogy a vidékiek körében alacsonyabb az általános és a személyközi bizalom szintje, valamint az intézményekbe vetett bizalom is. Az erős személyközi kapcsolatokban kisebb a különbség, a gyengébb kapcsolatok száma magasabb a falvakban, viszont e viszonyok mozgósíthatósága kisebb mértékű a vidékiek esetében.³

Kovács Imre és kutatótársai újabb vizsgálatai alapján a falusiak és kisvárosiak társadalmi tőkéje a kis- és középvárosokban és a fővárosban mért adatokhoz viszonyítva is alacsony, lokális kapcsolataik viszont erősebbek a más településkategóriákban mérteknél. Kapcsolathálójuk tehát helyhez kötött, s többnyire inkább alacsonyabb státuszú ismerősökből áll. A kutatás alapján azok esetében magasabb a társadalmi tőke (kapcsolati háló), ahol a

³ A gyenge kapcsolatok esetében arra a kérdésre kellett válaszolniuk, hogy személyesen ismernek-e különböző foglalkozású embereket (köszönőviszonyban vannak), míg az erős kötések olyan ismerősöket feltételeznek, akikkel a megkérdezett együtt töltheti a szabadidejét, akikkel megoszthatja a problémáit, illetve szívességet kérhet tőlük (Csurgó – Megyesi 2016).

helyhez való kötődés erős, vagyis beépül az identitásba (Horzsa et al. 2024). A lokális integráció tehát kiemelt jelentőséggel bír a közösségépítés és a közösséghez való tartozás szempontjából.

A lokálisan integrált személyek a magyar társadalom mintegy 6 százalékát teszik ki a társadalmi tagolódással foglalkozó legfrissebb vizsgálatok alapján (Kovách 2024). Ezek az emberek jelentős kapcsolati hálóval rendelkeznek, s aktívak közösségi szempontból. Többségük (72 százalékuk) a magyarországi vidéken, falvakban és kisvárosokban él. Ők a helyi vezető réteg tagjai, a polgármesterek és a képviselőtestületi tagok, a vállalkozók és a településen dolgozó értelmiségiek, illetve azok a középrétegek (pedagógusok, bolttulajdonosok, fodrászok stb.), akik helyi beágyazottságuk révén meghatározó szerepet töltenek be a kistéleplési társadalmakban. A véleményvezérek, akik a települések ismert és elismert tagjai, szerepeik és pozícióik révén érdekeket és értékeket közvetítenek a helyi társadalom különböző rétegei között. Ők a vidéki programok kezdeményezői és szervezői, ők állnak a helyi társadalmak civil szervezetei, és még inkább az adott település informális közösségei mögött.

Kovách Imre vizsgálatai (2022) alapján az elmúlt bő évtized során elindult egyfajta felülről szervezett közösségépítés. A politikai hatalom a paraszti kultúra hagyományainak, az adott település gasztró-kulturális tradícióinak megőrzését elősegítve, a helyi elit szimpátiáját megszerezve fesztiválokat, kulturális rendezvényeket támogat. Ezzel az integrációs mechanizmussal nyeri el a vidék társadalmi és politikai stabilitását, s biztosítja a saját szavazóbázisát.

INFORMÁLIS EGYÜTTMŰKÖDÉSEK, KÖZÖSSÉGI FORMÁCIÓK A VIDÉKI MAGYARORSZÁGON – KUTATÓI TAPASZTALATOK

A vidéki térségekben fekvő kistéleplések életében az informális szerveződéseknek, együttműködéseknek komoly hagyományai vannak. Az itt élő egyének és családok közötti kapcsolatok az élet természetes velejárói: szükségletek által életre hívott kooperációk, kölcsönös támogatások rendszerét alkotják. A következőkben a tanulmány néhány Baranya megyei példán keresztül mutatja be azt, hogy hogyan jelenik meg a vidéki társadalom átalakulása a helyi informális közösségi élet tükrében. Milyen új típusú közösségi formációk

jelennek meg, s milyen szempontból beszélhetünk kontinuitásról? Milyen folyamatok húzódnak meg a jelzett változások mögött?

Az alábbi megállapítások olyan kutatások⁴ anyagából származnak, amelyeknek nem volt elsődleges célja a helyei közösségek állapotának vizsgálata, ugyanakkor röviden, a kutatás néhány pontján – különösen a helyi társadalom fejlődésének értelmezése kapcsán – ezt a kérdéskört is érintettük. Példáink, kutatási eredményeink a teljesség és a reprezentativitás igénye nélkül ragadják meg a vidéki Magyarország átalakulásának folyamatát. Az említett kistelepülések egy része a hátrányos helyzetű, szegregálódó ormánsági térségben fekszik, más falvak a Geresdi-dombságban található, hagyományosan sváb gyökerű települések. A mintába került 10 falu mindegyike 1000 fő alatti, ugyanakkor a települések eltérő fekvése eltérő társadalmi-gazdasági helyzettel is párosul – ezt az adott falu közösségi jellegzetességei is tükrözik. A migrációs trendek is jelentősen eltérnek a vizsgált településeken. A hátrányos helyzetű falvak esetében jelentős a képzettebb, motiváltabb rétegek elvándorlása, ezt csak részben pótolja az alacsony ingatlanárak miatt beköltöző szegényebb családok érkezése (Szabó – Ragadics 2023). Az itt élők között nagy arányban van jelen az inaktív populáció: magas a nyugdíjasok és a rokkantsági ellátásból élők száma, ám az országos átlagnál nagyobb a többgyermekes, alacsonyan képzett népesség aránya is. Az eredetileg magyarországi németek által lakott kistelepüléseken erősebb a lakosság előregedése. A fiatalok elvándorlása jelentős, a lakosságot erősen előregedett korstruktúra jellemzi. A települések népessége azonban nem fogy jelentősen: az alternatív életformát kereső városiak (állandó lakók és hétvégi házzal rendelkezők), a nyugodt nyugdíjaskorra vágyó külföldiek (főként idősebb német és holland házaspárok), valamint a turisztikai vállalkozók érdeklődése miatt kevés az eladó ingatlan – még a magasabb árak ellenére is (Tomay – Orbán 2024).

⁴ A dél-baranyai Ormánságban végzett vizsgálatokra 2019 és 2022 között került sor a térség hét kistelepülésén. A kérdőíves és interjú kutatás elsődleges célja a gyermekes családok helyzetének és problémáinak feltérképezése volt. A kutatás vezetői Boros Julianna, Bucher Eszter és Ragadics Tamás voltak. A mintába azok a falvak kerültek, amelyek részt vettek az ország 300 legszegényebb településének integrációjára irányuló „Felzárkózó települések” programban. A Pécstől keletre, észak-keletre fekvő Geresdi-dombság három kistelepülésén végzett vizsgálatokat a „A vidéki dzsentrifikáció szerepe a településfejlesztésben” című NKFIH-kutatás (FK-138098, vezető kutató: Tomay Kyra), illetve a 014_2024_PTE_RK/19 „Új szomszédok” című, a vidéki migrációs trendeket vizsgáló kutatás (a Pécsi Tudományegyetem belső tudományos pályázata, vezető kutató: Hammer Erika) keretei között végeztük 2023-24-ben.

A közösségek kategorizálása sok szempontból önkényes: a hagyományos és új típusú informális közösségi csoportok elkülönítése elsősorban a tradicionális közösségek jellemzője és a falvakban az elmúlt néhány évtizedben tapasztalható újabb trendekhez köthető.

Rokoni hálózatok jelenléte

A rokon kapcsolat fenntartása – a fiatalok elköltözése, a munkavállalási célú migráció miatt – gyakran nehezebb a kistelepüléseken, mint a nagyobb városokban. A hátrányos helyzetű falvak esetében a rokon szálak sok esetben funkcionálnak a kölcsönös segítségnyújtás hálózataként. A fiataalkori gyermekvállalás jellemző a vizsgált ormánsági településeken, s a felnőttkoruk előtt szülővé váló fiatalok helyett gyakran a nagyszülők, hiányukban más rokonok nevelik fel az első kapcsolatból született gyermekeket. A rokonok (és közeli ismerősök) által átadott információk a nagyvárosi, s a külföldi munkavállalásban is nagy szerepet játszanak. Amennyiben egy elköltöző fiatal megtalálja a számítását a lehetőségek hiányával jellemezhető kistelepülésen kívül, a családtagok és más rokonok is követik, támaszkodva az ő tapasztalataira és kialakított kapcsolatrendszerére.

A rokon szálak a jobb módú falvak esetében is szerepet játszanak. Az 1990-es években több olyan idősebb, német betelepülő költözött a sváb településekre, akiknek a szülei, rokonai korábban itt éltek, s a második világháború utáni kitelepítések során űzték el őket otthonukból. „Az első hullám a rendszerváltás után, amikor visszajöttek azok a németek, akik itt gyökerekkel rendelkeznek, családi házukat visszavásárolták, ha éppen szabad volt, vagy vettek egy ingatlant, mert kötődéssel rendelkeznek, igen, a kitelepített németek, akik elköltöztek innen.” (iskolaigazgató).

Ma a szépen felújított vidéki ház, a rendben tartott nagy kert olyan találkozási ponttá válik a kiköltöző családok esetében, ahol nyaranta vagy ünnepek alkalmával összejöhet a tágabb család. A rokonok mellett a barátok és kollégák meghívására is lehetőséget biztosít a vidéki birtok. A nagyobb fokú mobilitással jellemezhető középosztálybeli csoportok esetében e találkozások alkalmat adnak a kapcsolatépítésre, a gazdasági előrelépést megalapozó informális beszélgetésekre.

Szomszédsági kapcsolatok jellemzői

Mind a hátrányos helyzetű, mind pedig a jobb gazdasági-társadalmi pozíciókkal jellemezhető falvakban találunk hagyományos rokonsági-szomszédsági viszonyokat, a kölcsönös támogatások rendszerét modellező formációkat. A szomszédsági együttműködések a

hátrányos helyzetű településeken élők esetében a túlélést, az alapvető megélhetést segíthetik. Az egyik ormánsági interjú tanulsága szerint az egyedül élő, idős nő hó végén rendszeresen pénzt ad kölcsön a mellette élő cigány családnak. A szomszédos család férfitagjai pedig gyakran végeznek el kisebb javításokat az interjúalany házában.

A magasabb státuszú településeken élők szempontjából is fontos jelentősége van szomszédságnak. Az egyik beköltöző szerint: *„Itt mindenki beszélget mindenkivel, tehát ez nem egy akkora nagy. Itt nem megy el az ember úgy egy ház mellett, hogyha valaki kint áll, hogy ne intene oda, az kijön.”* Nyaralás, vagy hosszabb távollét esetén gyakran az egyik szomszéd, vagy közel lakó falusi ismerős figyel a ház biztonságára. A külföldi tulajdonosok anyaországi hazalátogatásai során egy általuk ismert és megbízott helyi lakó nyírja a fűvet, gondoskodik a kert rendezéséről és műveléséről. A magyar nyelvet nem ismerő külföldi beköltözőket a hivatalos ügyek intézése során több esetben a barátságos szomszédok kísérik és támogatják. *„... a házakat felújítják és ugye a helyi szakembereknek ezzel munkát adnak, és nemcsak a helyi szakembereknek, hanem azokat gondozni is kell. Tehát a fűnyírásban, kisebb-nagyobb munkákban minden háznak van úgymond gondnoka is itt, akik jellemzően vagy helybéli nyugdíjasok, vagy olyan szomszédok, akik be tudnak segíteni ezekbe a munkákba. Gazdasági szempontból örülünk neki, nagyon örülünk neki, hogy itt vannak és jól tesznek a falunak.”* (helyi kulcsszereplő).

A vallás közösség szervező ereje

A hagyományos társadalomban komoly szerepet játszó vallás közösség szervező ereje jelentősen csökkent a magyarországi vidéken is. A leszakadó falvak esetében a kevés számú egyházi szertartás, istentisztelet látogatottsága is alacsony. Az egyházak helyi képviselői elsősorban szociális segítőként vannak jelen a marginalizálódó kistelepüléseken. A 300 legszegényebb magyarországi település lakóinak integrációját célzó, jelenleg is zajló „Felzárkózó települések” program⁵ megvalósításban elsősorban egyházi kötődésű szervezetek vesznek részt. A formális szervezeti munka sikere a „jelenlét”-en múlik, vagyis azon, hogy a megvalósító segítők milyen mértékben képesek a helyi társadalom informális csatornáin keresztül hatást gyakorolni a szükségét szenvedő helyi csoportokra. A problémaérzékenység, a fejlesztő programokba való bevonódás és a segítő együttlétek sikerének alapja a

⁵ Lásd: <https://fete.hu/> - Felzárkózó települések program

munkatársak lokális beágyazottsága. Az egyik egyházi szervezet munkatársa így foglalja össze céljaikat, melyben a közösségfejlesztés is szerepet kap:

„Próbáljuk segíteni a családokat, leginkább. Kihozni őket a mélyszegénységből. Megtanítani nekik azt, hogy hogyan tudnak ők maguk segíteni magukon, meg talpra állni, közösséget építeni. Közösségben mozogni, egymáson segíteni. Tehát, hogy ne menjenek el egymás mellett. És így megkönnyíteni a mindennapjaikat.”

A jobb helyzetű települések esetében sem különösen erős a konkrétan vallási céllal szerveződő közösségek jelenléte, sem formális, sem informális szinten. Az idősek számára ugyanakkor az egyházi kötődés a településhez való kapcsolódás, az identitás szerves részét képezi, ezért esetükben kiemelt jelentősége van a tradicionális vallási életnek. Az egyik, magyarországi németek által lakott településen tevékenykedő plébános szerint: *„Az idősebb korosztály jól ismeri egymást, számontartják egymást az emberek. Ha megszólal a harang, mert valaki meghalt, akkor a telefoncsörgés elindul ...”* Az előregedő népesség magasabb arányban van jelen az istentiszteleteken, s a reprezentatív egyházi jelenlét a falusi ünnepek, települési rendezvények elengedhetetlen kelléke.

A munka és a közösségi munka jellemzői

A település belterületének és határának rendezése a tradicionális települési közösség fontos elemének tekinthető. A hátrányos helyzetű falvak esetében ezt a feladatot jellemzően a közfoglalkoztatottak végzik el a helyi polgármester útmutatása alapján. A közfoglalkoztatás funkciói azonban túlmutatnak a szervezett kereteken. Helyi munkalehetőség hiányában a közfoglalkoztatás vált a lokális együttműködést megteremtő tényezővé. Ahol nagyobb számban dolgoznak közfoglalkoztatottak, különböző brigádokba rendeződnek (kertészeti csoport, útfelújító csoport, takarítók stb.). Más településeken a mezőgazdasági program során megtermelt javakat osztják el a falu lakói között, s gyakran kerül sor közös főzésre, beszélgetésre az előállított termékekből. E kezdeményezések részben az önkormányzathoz kapcsolódnak, részben azonban spontán közösségi szerveződés eredményei. Egyes polgármesterek tudatosan használják a közfoglalkoztatást helyi közösségszervezésre: *„Próbálom az embereket összefogni. Régen nagyon jó volt a hangulat. Tehát itt valaki bevitte a... mondom leszedte a kukoricát, bevitte az udvarra, leborították és mentek az emberek. Nem kellett nekik szólni, hogy segítsenek, hanem maguktól... behordták, segítettek.”*

Az egyik, magyarországi német településen a helyi önkormányzat „társadalmi munka” alkalmakat hirdet meg tavasszal és ősszel. Ez az együttműködés régi hagyományokra nyúlik vissza: a völgyben fekvő faluban óvni kellett a domboldalakat az esőzések idején. A szocialista időszakban mellőzött település lakói ilyen közösségi munkával igyekeztek helyettesíteni a tanácsai támogatás hiányát, s közösen rendezték a falu köztereit. Az ezredfordulót követően megmaradt, közös főzéssel egybekötött alkalom önkéntes, ám a jelenlét a helyi közösséghez való tartozást jelzi: nagy számban vannak jelen hétvégi házzal rendelkezők, újonnan beköltöző városiak, és a településről elszármazottak is. Egy, a környékről elszármazott, hosszú ideig Budapesten élő beköltöző szerint: *„Van bennük nyitottság. Kedvesek egyébként, de ki kell érdemelni, tehát azt akarják látni, hogy aki oda jön, az ugyanúgy részt vesz a falu szépítésében és ugyanolyan fontos neki a falu, mint az őslakóknak.”*

A szemétszedés, a temető és a közterek rendezése, a templom takarítása egy-egy alkalom arra, hogy a résztvevők konstruktív módon tevékenykedjenek együtt egy közös cél, a szebb települési környezet megvalósításában. E program 2020-ban – hosszú idő spontán gyakorlatát követően – bekerült a helyi önkormányzat által rendeletben felvállalt közművelődési feladatok közé.

Az ünnepek, települési rendezvények, mint közösség szervező erők

Az ormánsági térségben fekvő települések esetében kevés az éves rendszerességgel megrendezett falusi programok száma. A falunapokon, majálisokon jellemzően a közfoglalkoztatottak készítik elő a rendezvényt, a polgármester irányítása mellett. Néhány településen falunapot sem szerveznek: a polgármester elmondása alapján a belső ellentétek miatt sokan nem jöttek el a korábbi rendezvényekre, ezért a falunapra szánt összeget inkább támogatás formájában osztja ki a faluban. *„Én csináltam, amikor polgármester lettem, minden évben ... a vége az lett, hogy ki ivott, mit ivott, ki hány szem süteményt vitt el, és aztán már nem is nagyon jöttek el.”* (polgármester)⁶

A jobb helyzetben lévő falvak esetében több programmal találkozhatunk, s a szervezésben résztvevők között megjelennek az önkéntes segítők. Az önkénteseket a hagyományőrzés és a tradíciók átadásának fontosságába vetett hit, valamint a büszkeség is motiválja. Az egyik kistelepülés (Geresdi-dombság) polgármestere szerint: *„Gyermekeket fognak majd nevelni az*

⁶ Részlet egy, a szerző által korábban készített, kapcsolódó interjúból (Ragadics 2019:79).

ide költözők is (...) már ők fogják benépesíteni ezt a települést, akkor olyan irányba kell terelni, hogy aki ide érkezik, az próbáljon ezekből az értékekből valamit átvenni és valamit megtartani és tegye magáévá.”

A jól szervezett programok, a gasztronómiai fesztiválok más településekről és a környező városokból is népes közönséget csábítanak a rendezvényekre, ez alkalmanként bevételt is generál a község számára. Az önkéntesek köre rendszerint állandó, jellemzően a település idősebb, de még aktív lakói közül kerülnek ki.

Beköltözők és elköltözők: változások és kapcsolatok

A helyi társadalom hagyományos képe az új migrációs trendek hatására átalakult. A leszakadó települések csapdahelyzetbe került lakói gyakran nem tudják elhagyni településüket, ingatlanjaik alacsony értéke miatt nincs lehetőségük arra, hogy jobb helyzetben lévő faluba, esetleg városba költözzenek. Érvényesül a települési lejtő: a beköltözők is az alacsony gazdasági, kulturális és társadalmi tőkével jellemezhető csoportok közül kerülnek ki. Az egyik, Ormánságban dolgozó segítő szerint: *„Ez egy zsáktelepülés. Ide az jön, akinek dolga van itt, ide más nem jön.”* A szegénységből való kilépés kapcsán komoly szerepet játszanak a településen rendszeresen jelenlévő, magasabb státuszú aktorokkal (szociális segítő, projektek megvalósítói, egyházi vagy civil szervezők stb.) létesülő és fenntartott kapcsolatok. Számukra komoly kihívást jelent elnyerni az itt élők bizalmát: *„Hát, néztem én végig nem egy balhét, és így vártuk a mentőket meg a rendőröket és senki nem jött... Tehát ők annyira egymás között rendezik ezeket a dolgokat. Elég komoly dolgok vannak. Elég zárt közösség, és nehezen is engednek be egyébként, elég sok meló volt abban, hogy elfogadjanak.”*

A jobb helyzetben lévő falvak hatékonyan használják ki a migrációs trendekben rejlő lehetőségeket. A rendben tartott, szép környezet, a magasabb ingatlanárakkal összefüggésben a szegényebbek és a romák kizáródása, a biztonságos település imázsa magasabb státuszú beköltözőket vonz a sváb falvakba. Az újonnan érkezők tudatosan választanak vidéki lakóhelyet, s jellemző, hogy aktívan részt vesznek a helyi életminőség fejlesztésében, a települési környezet megőrzésében és ápolásában. *„Volt több ház, ami kicsit jobb lett volna, de ő (az interjúalany férje) mindig azt mondja, hogy ha a falu közepén az egyik legöregebb parasztházat megtudja menteni, akkor neki ez is fontos volt a dologban, hogy értéket létrehozni és értéket menteni.”* (magasabb státuszú beköltöző)

Az egyik településen a nyári hónapokat töltő, jómódú beköltöző elmondása szerint tudatosan igyekszik adni a falunak: elsősorban a helyi vállalkozók termékeit vásárolja, az ő szolgáltatásaikat veszi igénybe, akkor is, ha máshol olcsóbb, vagy magasabb színvonalú termékhez juthat hozzá. *„Itt voltam fodrásznál, a helyi fodrásznál, úgyhogy mi mindig kívárujuk azt. Ugyanaz, hogy elmehetnénk ...ban is fodrászhoz, de neki ez jó, és öröm nekünk is itt.”*

Az innen korábban elköltözők többségét a településen kívül megszerezhető, magasabb gazdasági és társadalmi státusz motiválta a továbblépésre. A településről elszármazottak e csoportja is büszkén látogat vissza a rendezett faluba; tudásukat, kapcsolataikat alkalmanként az itt élő ismerősök, barátok, rokonok is használhatják. Az elköltözők egy része megtartja a falusi ingatlant értéke és hasznosíthatósága (pl. turizmus) miatt, mások aktív éveiket követően újra szülőfalujukban képzelik el a jövőjüket, s házat vásárolnak maguknak – gyakran már nyugdíjazásuk előtt. Az egyik plébános szerint: *„A fiatalok közül nagyon sokan elmennek dolgozni máshova, külföldre. Sokan vannak Stájerországban, Bajorországban. Talán majd nyugdíjas korukra térnek vissza, mert amilyen fizetést kinn kapnak az jobb, és nyugdíjas korukra sokat jelent.”*

A helyi intézmények, a közösségi és információs pontok szerepe

A kisebb települések intézményei (óvoda, iskola, bolt, orvosi rendelő, kultúrház, teleház, posta, fodrász stb.) saját konkrét funkciójukon túlmutatva közösségi és információs térként szolgálnak a helyi társadalom tagjai számára, lehetőséget biztosítva arra, hogy az itt élők informálódhassanak a helyi ügyekről, s kapcsolatokat építsenek másokkal. A szolgáltatások jelentős része a kereslet-kínálat elv alapján működik, így a kisebb lakosságszámú, rosszabb jövedelmi helyzetű népességgel rendelkező falvak kiüresedtek, funkciótlanává váltak az elmúlt évtizedek során. *„Volt bolt, de nem érte meg. Az a helyzet, hogy egy csomó ilyen mozgó boltos van...”* (szociális munkás) Jól példázza ezt az üresen álló, kihasználatlan kistelepülési kultúrházak példája az ormánsági falvakban.

A jobb gazdasági helyzetben lévő kistelepülések esetében – bár az erőteljesebb előregedés miatt kevesebb az oktatási, nevelési intézmény – több szolgáltatást, működő vállalkozást, s több találkozási pontot találhatunk. Az ide költözők többsége igényli is a találkozásokat: tudatosan használják a helyi intézményeket és aktívabbak közösségi szempontból. Egyes falvak akkor is fenntartanak intézményeket, boltokat, ha az a lakosságszámból adódó kihasználtság miatt nem lenne indokolt. Egy néhány éve érkezett beköltöző egy néhány száz

fős falu kocsmája kapcsán jegyezte meg: „... mert van itt azért a faluban, én azt mondom, hogy kocsmá, de presszónak kell szólítani. A presszó az a hely, ahol az emberek összegyűlnek, és társasjátékoznak és beszélgetnek, és ott igazán, tényleg élet zajlik. Én is ledöbbsentem. Biliárdozni fölcsalt a lányom, hogy gyere, biliárdozzunk egy szombat délután, nem is tudom, vagy estefeje. Meglepődtem, milyen intenzív élet zajlik a presszó és környékén.”

A Geresdi-dombság egyik 200 fős településén az önkormányzat helyi közösség-szervezőt is alkalmaz, tudatában annak, hogy a falu jövőjét jelenti a helyi összefogás és együttműködés. A helyi intézmények tehát működésük révén lehetőséget adnak arra, hogy informális együttműködések jöjjenek létre az ott élők között.

Virtuális közösségek szerepe a települések életében

Az infokommunikációs technológiák fejlődése révén az információs társadalom virtuális közösségei számos területen veszik át a hagyományos közösségek szerepét. A település fizikai-társadalmi tere leképeződik az online térben is: pl. települési honlapok, a médiában szerveződő csoportok, portálok formájában. A hátrányos helyzetű települések esetében kevésbé aktívak e felületek, gyakran csak a helyi választások alkalmával élénkülnek meg: a polgármester ismerteti településért végzett munkája eredményeit, s néhány kritikus hang pedig a vezetés problémáira hívja fel a figyelmet. A jobb helyzetben lévő, szélesebb programkínálattal rendelkező falvak esetében több a tájékoztató jellegű információ, illetve jellemző, hogy többen fejtik ki véleményüket a település életével kapcsolatban. Az elszármazottak is használják e fórumokat, kapcsolatot tartva régi ismerőseikkel, illetve tájékozódnak a település mindennapjairól. Ez a funkció az ormánsági falvak esetében is érvényesül: a mára marginalizálódott településeken korábban élő, onnan elköltözött népesség gyakran tekint vissza nosztalgiával a korábbi falusi élet szépségeire, fotókat, emlékeket osztanak meg egymással a gyermek- és fiatalkorukból, illetve a település régi épületeiről, eseményeiről. Az internet segítségével így válik a falu múltja, jelene és tervezett jövője a településhez kapcsolódók közösségi diskurzusának tárgyává, s egyben fontos összekötő kapocs.

Formális és informális közösségek

A kisebb településeken működő formalizált közösségek, civil szervezetek abban az esetben tudnak aktívan és eredményesen működni, ha munkájukat a helyi társadalom valódi problémáit érzékenyen látó, tevékeny szereplők segítik. A regisztrált kistépülési civil

szervezetek hatékony feladatellátása mögött informális kapcsolataikat effektíven működtetni tudó, elkötelezett munkatársakat találunk.

Az önkéntesség kultúrája, a helyi közösség építésében való aktív közreműködés – a negatív migrációs trendekkel összefüggésben – gyakran hiányzik a hátrányos helyzetű falvakból. Az itt működő civil szervezetek elsősorban a leszakadók integrációját, támogatását szolgálják. A stabilabb helyi társadalommal rendelkező, identitásukat őrző kistelepülések esetében az elvándorlás sem rontja végzetes módon az együttműködés szálait, nem ássa alá egyértelműen a helyi szerveződéseket. Jó példát jelent erre az egyik kisebb, magyarországi németek által lakott településen működő civil szervezet:

„... és ezt a ... gondolatai alapján hívtuk életre. Az alapvető célja az volt ennek a szervezetnek, hogy a helyben lakókkal és az elszármazottakkal a kapcsolatot tartsa és valamit tegyen a közösség fennmaradásáért, a szülőföldért. Hát ez egy olyan gondolat, amitől nagyon nehéz távol maradni, tehát ez vonzó volt, mert éreztük ennek a problémáját, hogy a falu elnéptelenedik, és aki elköltözik onnan az valahol olyan gyökér nélküli lesz. Bekerül egy városba és beleolvad abba a nagy, szürke tömegbe, de nekünk fontos volt minden ember, aki ott élt, meg aki onnan eljött, és hát ezt próbáltuk különböző rendezvényekkel meg ilyen összejövetelekkel, beszélgetésekkel, előadásokkal ezt az identitástudatot erősíteni az emberekben.” (polgármester)

ÖSSZEGZÉS

A fentiek alapján elmondható: ugyanazok a közösségépítő tényezők más minőségben, más formában vannak jelen, s működnek az egyes kistelepüléseken. A fenti felosztás (kedvezőtlen és jobb helyzetű falvak) leegyszerűsítő és önkényes, ugyanakkor alkalmas arra, hogy megmutassa a vidéki Magyarországon zajló folyamatok heterogenitását.

Az informális közösségek aktivitása kapcsán elmondhatjuk: a leghatékonyabb szerveződések hibrid jellegű, valamilyen formális pozícióhoz kapcsolódó, ugyanakkor a helyi összefogásra építő, azt motiváló képződmények. Jellemzően a helyi hatalom által szorgalmazott, elősegített önkéntes kezdeményezések lesznek tartósak, hosszabb távon működőképesek. Ennek oka egyrészt az, hogy kistelepülési szinten a helyi önkormányzat, különösen a polgármester legitimitása erős. A vidéki középrétegek számára ő a helyi fejlesztések letéteményese, ő áll a település továbblépésének irányát meghatározó döntések mögött, az alsóbb rétegek számára

pedig segélyezés és a közfoglalkoztatás szempontjából kulcsfontosságú a falu első embere. Az emberek alapvetően tőle várják a falu problémáinak megoldását, a helyi ügyek intézését. Ennek megfelelően azok a programok és kezdeményezések számítanak elfogadottnak, amelyek mögött ott van a polgármester tekintélye és támogatása. Másrészt a polgármesterek az országosan jellemző paternalista normáknak megfelelően – magukat a helyi hatalom letéteményesének és a falu gazdájának tekintve – elvárják azt, hogy tudomásuk legyen a települési szintű megmozdulásokról, kezdeményezésekről. Amennyiben előnyösnek ítéli azokat, az élére áll a szerveződéseknek, kontrollálva őket, más esetekben – esetleg népszerűségvesztéstől vagy egy új kihívó megerősödésétől tartva – akadályozza ezeket az akciókat. Fontos az a szempont is, hogy a helyi önkormányzat tud anyagi támogatást és emberi erőforrást rendelni a szerveződések mögé – gyakran az önkormányzathoz kapcsolódó dolgozók, a polgármester felé elkötelezett vállalkozók és egyéb helyiek, vagy – a legtöbb esetben – a közfoglalkoztatottak személyében.

A kistelepülések formális szervezetei is gyakran kapcsolódnak a helyi hatalomhoz, fennmaradásuk és hatékony működésük záloga viszont a helyi informális hálózatokra való szerves ráépülés, illetve az informális (és formális) kapcsolatok hatékony működtetése a közösség szempontjából fontos érdekek mentén.

A vidéki társadalom informális helyi szerveződései a kistelepülésen élő aktív egyének és csoportok kapcsolódásait jelentik az élet mindennapi menetének fenntartása és a lokális szükségletek kielégítése érdekében. A helyi közösségek a társadalmi peremfeltételeknek, valamint az ott élő emberek igényeinek, problémáinak és céljainak megfelelően módosulnak, változnak. A hagyományos közösségépítő tényezők új tartalommal, új formában jelennek meg, s közben feltűnnek újabb kapcsolódási formák és módok is. A központi kormányzat és a helyi hatalom – felismerve, előmozdítva és támogatva e szerveződések – hozzájárulhat a vidéken élő csoportok életminőségének emeléséhez s a kistelepülési problémák és konfliktusok hatékonyabb kezeléséhez.

IRODALOM

Appandurai, Arjun (2001): A lokalitás teremtése. *Regio*, 12(3) pp. 3-31.

Castells, Manuel (2005): *A hálózati társadalom kialakulása*. Gondolat Kiadó, Budapest.

Csurgó Bernadett (2007): Képek és képzetek a mai magyar vidékről. In: Kovách Imre (szerk.): *Vidékiek és városiak. A tudás- és imázshasználat hatásai a vidéki Magyarországon*. Budapest: L'Harmattan – MTA PTI, pp. 45-66.

- Csurgó Bernadett (2013): *Vidéken lakni és vidéken élni*. Budapest: Argumentum – MTA SZI.
- Csurgó Bernadett (2014): A vidék nosztalgája. Kulturális örökség, turizmus- és közösségszervezés három észak-alföldi kistérségben. *Socio.hu*, 4(2) pp. 1-20.
DOI: <https://doi.org/10.18030/SOCIO.HU.2014.2.1>
- Csurgó Bernadett (2024): Lokális és integráció. A lokálisan integráltak társadalmi sajátosságai és integrációs szerepük. In: Kovách Imre (szerk.): *Integráció, egyenlőtlenség, polgárosodás. A magyar társadalom a 2020-as évek elején*. 2. kötet. Budapest: HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont, pp. 103-138.
- Csurgó Bernadett – Horzsa Gergely – Megyesi Boldizsár (2022): A vidékimázs és helyi identitás kutatásának lehetőségei és módszerei. Egy szisztematikus szakirodalom-elemzés eredményei. *Szociológiai Szemle*, 32(1) pp. 15-40. DOI: <https://doi.org/10.51624/szocszemle.2022.1.2>
- Felzárkózó települések program <https://fete.hu/> Letöltve: 2025.08.05.
- Horzsa Gergely – Kovách Imre – Megyesi Boldizsár (2024): A városi és a vidéki társadalom. In: Kovách Imre (szerk.): *Integráció, egyenlőtlenség, polgárosodás. A magyar társadalom a 2020-as évek elején*. 2. kötet. Budapest: HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont, pp. 103-138.
- Hankiss Elemér (1983): Községek válsága és hiánya. In: uő: *Társadalmi csapdák. Diagnózisok*. Budapest: Magvető Kiadó, pp. 205-240.
- Hendriks, Carolyn, M. – Klein, Elise – Regan, Sue (2023): *Informal volunteering and community-led problem-solving*. Volunteering Australia – Towards a National Strategy for Volunteering.
- Horváth Gergely Krisztián (2022): „Szerepkör nélkül” Falvak a Kádár-kor településpolitikájában. In: uő (szerk.): *Ellenszélben. A településpolitika és a falvak a kommunista diktatúra évtizedeiben*. Budapest: Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Nemzeti Emlékezet Bizottsága, pp. 123-152.
- Juhász Pál (2006): Rurális problémák. In: Juhász Pál (szerk.) *Emberek és intézmények. Két zsákutca az agráriumban*. Budapest: Új Mandátum, pp. 573-594.
- Konrád György – Szelényi Iván (1971): A késleltetett városfejlődés társadalmi konfliktusai. *Valóság*, 14(12) pp. 19-34.
- Koós Bálint (2020): Városi zsugorodás és lakóhelyi szegregáció Magyarországon. *Tér és Társadalom*, 34(1) pp. 48-68. DOI: <https://doi.org/10.17649/TET.34.1.3182>
- Kovách Imre (2012): *A vidék az ezredfordulón. A jelenkori magyar vidéki társadalom szerkezeti és hatalmi változásai*. Budapest: Argumentum – MTA TKK.
- Kovách Imre (2022): *Vidékszociológia*. Debrecen: Debrecen University Press.
- Kovách Imre (2024): Egyenlőtlenség és integráció. Foglalkozási osztályok, integrációs rétegek, polgárosodás csoportok, fragmensek. In: Kovách Imre (szerk.): *Integráció, egyenlőtlenség, polgárosodás. A magyar társadalom a 2020-as évek elején*. I. kötet. Budapest: HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont, pp. 11-40.
- Kovács Éva (2012): Falusi szomszédságok – közösség-reprodukciós eljárások. *Kultúra és Közösség* III-IV., pp. 37-55.
https://www.kulturaeskozosseg.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=63&Itemid=68
(Letöltve: 2025.08.27.)
- Kovács Katalin (2005): Polarizálódás és falutípusok a vidéki Magyarországon. In: Bognár László – Csizmady Adrienne – Tamás Pál – Tibori Tímea (szerk.): *Nemzetfelfogások – Falupolitikák*. Budapest: Új Mandátum – MTA SZKI, pp. 141-152.

- Kovács Katalin (2022): Kontrasztok. Társadalmi és térbeli tagolódás a magyar vidéken. In. Horeczki Réka – Szabó Tamás (szerk.): *A vidéki Magyarország a pandémia korában. IX. Falukonferencia*. Pécs: KRTK Regionális Kutatások Intézete, pp. 17-27.
- Kovács Teréz (2010): *A paraszti gazdálkodás és társadalom átalakulása*. Budapest: L'Harmattan Kiadó.
- Ragadics Tamás (2019): *Közösségek és helyi társadalom az ormánsági kistelepüléseken*. Pécs: Institutio.
- Ragadics Tamás (2020): Közfoglalkoztatás a kistelepüléseken – funkciók és szükségletek lokális perspektívából a mezőgazdasági projektek tükrében. *Civil Szemle*, 17(3) pp. 77-92.
- Ragadics Tamás (2021): Adalékok a kistelepülési helyi közösség fogalmának értelmezéséhez. *Acta Sociologica*, 7(1) pp. 103-116. DOI: <https://doi.org/10.15170/as.2021.7.1.7>
- Ramaekers, Marlou J. M – Verbackel, Ellen – Kraaykamp, Gerbert (2022): Informal Volunteering and Socialization Effects: Examining Modelling and Encouragement by Parents and Partner. *Voluntas*, 33, pp. 347-361. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11266-021-00315-z>
- Redfield, Robert (1947): The Folk Society. *American Journal of Sociology*, 52(4) pp. 293-308.
- Szabó Lilla – Ragadics Tamás (2023): Kihívások a vidéki Magyarországon a pandémiát követő időszakban. Problémaérzékelés a Sellyei járás „felzárkózó” településeiben. *Metszetek*, 12(3) pp. 5-31. DOI: <https://doi.org/10.18392/metsz/2023/3/1>
- Tomay Kyra – Orbán Éva (2024): A vidéki dzsentrifikáció hazai volumene és a turizmus típusai 2001 és 2022 között. *Területi Statisztika*, 64(2) pp. 212-235. DOI: 10.15196/TS640204
- Tóth István György (2017): Turánbánya? Értékválasztások, beidegződések és az illiberalizmusra való fogadókészség Magyarországon. In. Jakab András – Urbán László (szerk.): *Hegymenet. Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon*. Budapest: Osiris Kiadó, pp. 37-50.
- Tönnies, Ferdinand (1983): *Közösség és társadalom*. Ford. Berényi Gábor. Budapest: Gondolat.
- Váradi Monika Mária – Virág Tünde (2015): A térbeli kirekesztés változó mintái vidéki terekben. *Szociológiai Szemle*, 25(1) pp. 89-113.
- https://szemlearchivum.szociologia.hu/20151_szam Letöltve: 2025.08.27.
- Warren, Roland L. (1956): Toward a reformulation of community theory. *Human Organization*, 15(2) pp. 9-11. DOI: <https://doi.org/10.17730/humo.15.2.4257q4v26r687124>
- Wirth, Louis (1973): Az urbanizmus, mint életmód. In. Szelényi Iván (szerk.): *Városszociológia. Szöveggyűjtemény*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, pp. 41-63.
- World's Volunteerism Report (2022) – Building Equal and Inclusive Societies. United Nation Volunteers https://swvr2022.unv.org/wp-content/uploads/2022/04/UNV_SWVR_2022.pdf Letöltve: 2025.08.27.